

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ MAGHIARĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE**

**Literatură si public în secolul al XVIII-lea.
Opera lui György Verestói**

– TEZĂ DE DOCTORAT –

Coordonator științific: Prof. Dr. EGYED Emese

Doctorand: FARKAS WELLMANN Éva

**CLUJ-NAPOCA
2011**

CUPRINS

Moto	6
I. INTRODUCERE	7
1. Întrebările metodei. Scopuri, posibilități de interpretare	7
2. Sursă, surse	13
II. CULTURA CĂRȚILOR ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL 18-LEA DIN TRANSILVANIA	16
1. Introducere	16
2. Situația social-politică	18
3. Relațiile ordinilor protestante. Prezența cărților	20
4. Ediții de cărți – Tipografie	29
4.1. Cenzură și revizie	29
4.2. Situația tipografiei. Tipografiile care au publicat operele lui György Verestói	30
5. Comerțul cărților a epocii	35
6. Concluzii	39
III. DISCURSURI DE ÎNMORMANTARE ALE LUI GYÖRGY VERESTÓI REZUMATUL ISTORIEI CERCETĂRII	41
Experimente de reconstrucție	41
Recepția biografiei și operei lui Verestói – în oglinda literaturii de specialitate	41
1. Confundații în biografie și operă. Întrebări și fapte	42
2. Istoria de recepție a discursurilor de înmormântare	50
IV. ELEMENTE BIOGRAFICE ÎN RECEPȚIA CONTEMPORANĂ. DISCURSURILE DE ÎNMORMÂNTARE DESPRE GYÖRGY VERESTÓI	61
1. Biografia și activitatea lui Verestói în oglinda <i>Autobiografiei</i> (Introducere).....	61
2. Dialogul discursurilor de înmormântare despre Verestói cu autobiografia în limba latină și varianta tradusă în limba maghiară	64
3. Faptele cele mai importante ale vieții lui György Verestói pe baza <i>Autobiografiei</i> în latină și traducerea în limba maghiară	76

V. CARACTERISTICILE RETORICE ALE EPOCII ÎN TRANSILVANIA. LOCUL ȘI ROLUL ORAȚIUNII 81

1. Întrebările de tip gen-retoric, structural ale discursurilor de înmormântare al lui György Verestói 87
2. Părțile orațiunilor 95
3. Caracteristici de tip stilistic și de conținut (Teme de dezbatere) 104

V. ELEMENTE FIZICO-TEOLOGICE ÎN ORAȚIUNILE LUI GYÖRGY VERESTÓI..... 113

1. Fizico-teologie și propagatorii în Europa și aria lingvistică maghiară. Un conspect schițat 113
2. Origine, definiție, exemplu maghiar 117
3. György Verestói ca precursorul fizico-teologiei maghiare 120
 - 1) *Referințe marcate în titlu*..... 121
 - 2) *Rute ocolitoare și explicații de tip fizico-teologic*..... 125
 - 3) Referințe, comentarii și părțile justificărilor..... 129
4. Concluzii 130

VI. INTER(?)ACȚIUNE ÎNTRE AUTOR ȘI PUBLIC. CARACTERISTICILE DE DIALOG ALE ORAȚIUNILOR LUI GYÖRGY VERESTÓI 132

1. Caracteristicile unui dialog aparent unilateral 132
2. „Ocazia” 134
3. Decedatul 137
4. Public, ranguri 144
5. Un exemplu a relației autor-public. Orațiunea/orațiunile scrise pentru ceremonia de înmormântare al lui Ádám Bethlen 145
6. Adresările și părțile finale ale discursurilor 150
7. Relația oratorului cu publicul 159
8. Figura de femeie a orațiunilor 163

VII. SUMAR, PERSPECTIVE 172

Anexe 177

- Anexa nr. 1: Textul orațiunii despre Judith Teleki 178
- Anexa nr. 2: György Verestói: *Prietenia cu morții*. Cuprinsul colecției 197

Anexa nr. 3: Temele orațiunilor, timpul rostirii discursurilor, ranguri	200
Anexa nr. 4:: Timpul deceselor.....	203
Bibliografie	206
Imprintate și texte folosite.....	220
Manuscrisele parcurse ale lui György Verestói	226

Farkas Wellmann Éva

Literatură și public în secolul al XVIII-lea. Opera lui György Verestói
- rezumat -

Cuvinte cheie: orațiuni, cultura de carte, fizico-teologie, secolul al 18-lea, retorica, discurs de înmormântare, ceremonie de înmormântare, György Verestói, aristocrația protestantă din Transilvania în secolul al 18-lea

Examinând relația dintre autor și public din secolul al 18-lea, rezumând capacitățile cognitive ale acestuia, numeroase puncte ale cercetării, metodele, părea a fi încă de la început o problemă care punea multe semne de întrebare. Aceasta a rezultat din conjunctura istorică pe o perioadă mai lungă și contextul lărgit în care lucrările cercetate au fost elaborate, dar în același timp din cauza naturii posibil incerte și ocazionale a rezultatelor cercetării recepției.

Studiul orașunilor tipărite ale lui György Verestói (1698–1765), profesor de colegiu, ardelean, de religie reformată, devenit ulterior episcop, încă de la începutul procesului de cercetare, în cursul formulării ipotezei de lucru a implicat mai multe probleme, pe lângă întrebările evidente. Perspectiva care a luat în considerare fenomenele generale – în unele etape a creării relației cu literatura de specialitate mai largă primară și secundară - a ajutat cercetătorul să-și formuleze ipotezele. Limitarea situației social-politice din secolul al 18-lea, măsurarea culturii de carte, analiza fondului retoric, răspunsurile la întrebările stilistice (etc.), au creat noi și noi ipoteze în legătură cu unicitatea și cu diversele aspecte ale discursului de înmormântare cercetate.

Pentru credibilitatea cercetării am monitorizat cu atenție declarațiile și faptele de cercetare istorice: am identificat și am re-examinat sursele indicate separat.

Trecând de această fază, s-a putut realiza acea situație de dialog real, în care perspectiva istorică, unele puncte de vedere au putut lua parte la dialog cu orizontul actual al cercetării. Dialogul, prin natura lui, dar și în funcție de rezultate, s-a transformat în dezbateri în anumite puncte.

Documentul de bază a cercetării este *Prietenia cu morții* de György Verestói, colecția de discurs de înmormântare; publicația din 1783 a fost tipărită la Colegiul Reformat din Cluj, cu font de litere propriu, sub supravegherea lui Ádám (Nyerges) Kaprontzai. Marea parte din orațiunile cuprinse în colecția formată din cele două volume a fost publicate anterior: în publicații unde au fost colectate orațiuni la funeralii la unele înmormântări și alte texte. Precum reiese din prefață apariția colecției a fost justificată de popularitatea discursurilor susținute de Verestói.

Cu toate acestea situația și caracteristicile *culturii de carte* ardeleni din prima parte a secolului 18-lea, le-am putut schița, numai dacă le-am plasat măcar pe fundalul unui peisaj schițat.

Pentru a defini conceptul publicului au fost esențiale fondul cunoștințelor generale istorice și politice, având în vedere că în istoria regiunii au avut loc răsturnări de situație semnificative și evenimente importante. A fost necesară recenzia epocii culturii de carte din mai multe motive.

Deși prin conceptul de cultură, în prima jumătate a secolului XVIII-lea, în Ardeal se înțelegea cultura latină bisericească chiar în această perioadă s-a putut urmări o deplasare spre un alt tip de ideal, unul mai lumesc.

Prezența cărților, istoria răspândirii și caracteristicile cărților merită de asemenea o atenție specială pentru că au ilustrat procesul treptat de expansiune a limbii maghiare în această perioadă.

În acest subcapitol, 1) după *introducere*, 2) am discutat pe scurt condițiile istorice și politice ale epocii, despre rolul specific al Transilvaniei.

Schițarea situației sociale ulterioare a ajutat la clarificarea câtorva antecedente a dezvoltării culturii de carte și contextul său istoric.

3) Au fost amintite mai detaliat relațiile protestante, deoarece acestea alcătuiesc fondul analizei discursului și fondul clasei receptoare care este strâns legat de acestea. (Este necesar să ne ocupăm de rolul bisericii, pentru că tocmai în această perioadă încep să se desprindă ramurile importante ale culturii.) Aici am discutat despre existența **timpurie** a cărților, subliniind apariția și semnificația publicațiilor de limbă maghiară și în același timp am încercat să semnalez

tendința lor de răspândire. Am menționat **lista de cărți** care furnizează informații valoroase în legătură cu discursurile de înmormântare pe baza studiului lui Elek Jakab din secolul al 19-lea . Apoi, 4) am revizuit pe scurt relațiile specifice ale perioadei, începutul secolului 18-lea dintre edituri și tipografii, urmărind din punct de vedere al cercetării, în consecință punând în prim plan aspectele protestante și clujene. În cele din urmă, 5) este vorba despre comerțul cu carte al epocii. Circulația fondului de carte din Transilvania merită o atenție deosebită, deoarece – cu încetarea importurilor străine – piața de carte a devenit destul de intensivă. Prin licitațiile colecțiilor private mai mari am putut aduna informații despre soarta bibliotecii lui György Verestói.

Cercetare istorică. Cercetarea – fiind bazată pe colecția de orațiuni de înmormântare intitulată *Prietenia cu morții* de György Verestói – încearcă să delimiteze relațiile dintre literatură și public, să completeze și să sugereze imaginea creată despre autor și realizările lui.

Studiile analitice, din fericire, au prezentat separat realizările lui Verestói, din perioada tinereții cât și cele din perioada mai târzie.

Tema actualei cercetări cuprinde, György Verestói mai în vârstă, primind mai multă atenție în literatura de specialitate generală, datorită parțial rangului episcopal și parțial operei voluminoase (semnificative?)

O examinare mai detaliată părea a fi necesară încă de la început, pentru că a devenit evident că în ciuda renumelui și popularității discursurilor din secolul al 18-lea, că prezentarea care are un caracter global, având ca bază toate textele din colecția discursurilor de înmormântare, nu a fost disponibilă. Cercetătorii anteriori ai temei au observat câte un discurs, în general dintr-un singur punct de vedere (de multe ori aparent marginal) și în general s-au referit la același discurs. Rezultatele unor noi cercetări ale lui Áron Kibédi Varga și Katalin Németh S. au promovat orientarea, analiza epocii și textului în mod semnificativ. În literatura de specialitate recentă, apare des numele lui Verestói; am inclus referirile aferente în părțile adecvate ale lucrării.

Prelucrarea retoricilor a fost *incompletă*, persoana autorului părănd tot mai incertă, cu cât am încercat să comparăm mai multe surse. În procesul de definire a locului și semnificația lui György Verestói, lucrarea a încercat să formuleze certitudine prin intermediul rezultatelor cercetării istorice. Persoana oratorului, în ciuda popularității contemporane azi a devenit neclară.

După majoritatea lexicoanelor și după stadiul actual al cercetărilor, nenumărate informații au fost / sunt în circulație în conștientizarea istoriei literare în ceea ce îl privesc pe Verestói.

Acestui lucru a contribuit faptul că lucrările lui de o viață nu pot fi separate, cele mai multe baze de date, biblioteci concentrează opera lui cu cele ale tânărului György Verestói. Un anume manuscris, și anume autobiografia în limba latină a lui Verestói. a ajutat la clarificarea complicațiilor cu privire la neclaritățile din jurul biografiei sale.

Cu ajutorul informațiilor din autobiografie și recepției contemporane reflectată, am reușit să captez și să rezum cele mai importante informații din cariera autorului.

S-a dovedit a fi necesar discuția în detaliu a fondului retoric al epocii (locale).

Mai întâi de toate, a trebuit să facem înțeles faptul că în timpul analizelor retorice nu am avut acces la un aspect fundamental al formei de manifestare: Putem studia forma redactată, eventual modificată și numai înregistrată a discursurilor enunțate .

În secolul al 17-lea retorica umanistă clasică" bazată pe „Sfânta Treime” "Aristotel-Cicero-Quintilian," este aproape dominantă, (István Bartók), dar în Transilvania, patrimoniul retoricii lumești în prima jumătate a secolului al 18-lea a fost foarte strâns legat de cel al secolelor anterioare. Lectura orașunilor lumești și la nivelul de referință m-a convins în mod clar că autorii *retoricilor* mai sus amintite sunt esențiale și în prima jumătate a secolului al 18-lea.

În delimitarea genului discursurilor de înmormântare ale lui Verestói mi-au putut fi de ajutor nenumărate răspunsuri primite la întrebările stilistice-retorice.

Dar cercetările ne-au fost ușurate de simplul fapt că oratorul reflectă des la acțiunile sale personale, chiar diferențiază, limitează, simplifică în *textul* orașunilor.

Tensiunea care apare la nivelul textelor este o tensiune complexă, stilistică-retorică, putând fi legată de caracteristicile conținutului. În urma unei analize stilistice a textelor, a trebuit să facă față tuturor elementelor de conținut în ciuda faptului că acestea nu au fost întotdeauna strâns legate între ele. Aceste orașuni, fiind produsul perioadei târzii al barocului ajungând până în perioada iluminismului, au oferit o imagine instantanee a situației literare a epocii, prin vibrațiile fundamentale interioare, prin un sistem remarcabil de referință și structurat.

Examinând audiența lui Verestói, se poate vorbi de toate clasele sociale ale epocii datorită naturii publice a genului. A devenit clar, că acea parte a societății în care au existat stabil și au funcționat orașunile, a fost mai ales aristocrația protestantă a Transilvaniei.

S-a clarificat faptul că în primul rând această clasă socială a fost văzută ca public țintă a oratorului, prin formele de apelare al lui Verestói și ordinea prin care făcea apel la ascultători. Acest fapt a fost examinat de *Inter(?)acțiunea dintre autor și public (?)*. Secțiunea intitulată *Caracteristicile dialogului orașunilor lui Görgy Verestói*.

Este necesar să amintim câteva elemente importante ale relației interacțiunii dintre autor și literatură. În examinarea sistemului complex de relații s-a dovedit a fi un factor semnificativ evenimentul (ocazia rostirii discursurilor), persoana decedată, identitatea oratorului, compoziția audienței. Am prezentat un exemplu al relației autor-public în legătură cu orașunile scrise cu ocazia trecerii în neștiință al lui Ádám Bethlen, iar o analiză mai generală a examinat figura femeii care apare în discursurile de înmormântare.

În urma cercetărilor, ancheta a obținut câteva noi perspective. A devenit clar că sistemul de referință fizico-teologic, care s-a schițat la nivelul de referință, merită o atenție specială (ar putea fi continuat în cadrul unei cercetări științifice majore).

Interesul fizico-teologic al epocii, semnalând schițat tradiția și răspândirea, a devenit clar că în țările din Europa de Vest, începând cu secolul al 18-lea au fost prezente și accentuate aceste idei. În colecția de discurs de înmormântare intitulată *Prietenia cu morții* de György Verestói sunt vizibile diferite forme de manifestare ale fizico-teologismului.

Analiza textelor de acest fel mi-a confirmat că în istoria literaturii maghiare, în procesul de răspândire a fizico-teologiei, György Verestói este o personalitate dominantă, și ca atare, merită atenție și cercetări în continuare.

Dincolo de toate, cartografierea literaturii orative ardelene a epocii trebuie să mai aștepte. Ar trebui efectuată o revizuire aprofundată, o clasificare a orașunilor lumești disponibile - studiul ar putea contura mai bine câteva din lucrările ale unor autori precum Verestói.

Astfel, o astfel de cercetare ar permite o plasare mai exactă al lui György Verestói între autorii de orașuni ai epocii. Ar putea avea un loc în această analiză și evaluarea activității oratorice ale tânărului György Verestói, ale cărei delimitări pot fi facilitate de rezultatele prezentei lucrări.

Bibliografie selectivă

ADAMIK Tamás – A. JÁSZÓ Anna – ACZÉL Petra

2005 *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest.

APOR Péter

1982 *Metamorphosis Transilvaniae*. In: *Magyar emlékirók 16–18. század*. A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta BITSKEY István. Budapest.

ARISZTOTELÉSZ

1982 *Rétorika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

BÁN Imre

1962 *A barokk*. A bevezető tanulmányt írta, a szövegeket válogatta, fordította és magyarázta BÁN Imre. Gondolat kiadó, Budapest.

1976 *A magyar barokk próza változatai*. In: *Uő: Esmék és stílusok*. Irodalmi tanulmányok. Budapest, Akadémiai kiadó.

BARTÓK István

1991 XVII. századi logikai és retorikai irodalmunk kritikátörténeti tanulságai. *ItK*, 95. évf., 1. szám, p. 1–24..

1998 „Sokkal magyarabbul szólhatnánk és írhatnánk”. *Irodalmi gondolkodás Magyarországon 1630–1700 között*. Akadémiai Kiadó–Universitas kiadó, Budapest.

BELLÁGHNÉ NAGY Rózsa

2006 A "jó és bölcs asszony" a 18. századi halotti beszédekben. In: *Erdélyi Múzeum*, 68. kötet, 3–4. füzet, p. 94–106.

BERG, Johannes van den

1999 *Religious Currents and Cross-Currents. Essays on Early Modern Protestantism and the Protestant Enlightenment*. Edited by Jan de BRUIJN, Pieter HOLTROP, Ernestine van der WALL, Ed. Brill, Leiden–Boston–Köln.

BETHLEN Kata

1922 *Széki gróf Teleki József özvegye, Bethleni Bethlen Kata grófnő írásai és levelezése 1700–1759*. II. kiad, I–II. kötet. Kiad. és bev. Szádeczky–Kardoss Lajos. Grill Könyvkiadó, Budapest.

1982 *Önéletírása*. Magyar emlékirók, 16–18. század. Vál., kiad., jegyz. BITSKEY István, Szépirodalmi Kiadó (Magyar Remekírók), Budapest.

BÍRÓ Ferenc

1998 *A felvilágosodás korának magyar irodalma*. Balassi kiadó, Budapest.

BÍRÓ Zoltán – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán

1949 *A magyar református egyház története*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

BOD Péter

1766 *Smirnai Szent Polikárpus, avagy sok keserves háborúságok között magok hivataljokat keresztyéni szorgalmatossággal kegyesen viselő erdélyi református püspököknek históriájok*. Mellyet ez sokszor tatár

égette, török hammazta országnak kő-porai közül egybe-szededetett F. Tsernátoni ~. k. n. [Kiss Nyomda], Nagy-Enyed.

DEBRECZENI Attila

1999 Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1794. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról. Szerk. IMRE Mihály. *Itk*, p. 526–529.

DEÉ NAGY Anikó

Könyvgyűjtő asszonyok a XVIII. században. In. KOVÁCS András et alii szerk. *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 1996, p. 114–123.

DERHAM, William

1723 *Physico-theology: or, a demonstration of the being and attributes of God, from his works of Creation : being the substance of sixteen sermons preached in St. Mary-le-Bow-Church, London, at the honourable Mr. Boyle's lectures, in the years 1711, and 1712*. Printed for W. and J. Innys, London.

1793 *Physico-theológia, az az Isten lételének és tulajdonságának a teremtés munkáiból való megmutattatása*. Derham Viliám, ford. Segesvári István, Béts, Trattner Nyomda. (PHYSICO-THEOLOGIA, AZ AZ, AZ ISTEN LÉTELÉNEK ÉS TULAJDONSÁGINAK A' TEREMTÉS MUNKÁIBÓL VALÓ MEGMUTATTATÁSA. IRTA ÁNGLIÁBAN DERHÁM VILIÁM WINDSORI KÁNONOK, ESSEX TARTOMÁNYBAN UPMINSTERI PRÉDIKÁTOR, ÉS A KIRÁLYI TÁRSASÁGNAK TAGJA. MAGYAR NYELVRE FORDÍTOTTA SEGESVÁRI ISTVÁN. Egy tábla rajzollattal. Nyomt. Bétsben Nemes Trattner Tamás betüivel. 1793.)

DÉZSI Lajos

1896 Népmeséink történetéhez. *Itk*, VI. évf., 3. füzet, p. 345–350.

EGYED Emese

2002 A gyászkönyv mint az életrajz kiegészítése. *Erdélyi Múzeum*, 64. kötet, 3 – 4. füzet, p. 84–98.

2009 Ubi sunt?... Lóna tündöklése. *Korunk*, október
<http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2009&honap=10&cikk=11066> (A hivatkozás a következő állapotot tükrözi: 2011. június 29.)

FÜLÖP Géza

1978 *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Irodalomtörténet Könyvkiadó, Budapest.

GÁBOR Csilla

2001 *Káldi György prédikációi*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.

2002 *Religió és retorika: Tanulmányok a középkori, reneszánsz, barokk irodalomról*. KOMP-PRESS, Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, p. 235–317.

GADAMER, Hans Georg

2003 *Igazság és módszer*. BONYHAI Gábor ford., Osiris Könyvkiadó, Budapest.

HERMÁNYI DIENES József

1970 *Nagyenyedi Demokritus*. Vál. bev. jegyz. ROHONYI Zoltán. Bukarest, p. 101–102.

1992 *Szépprózai munkái*. Kiad., bev., jegyz. S. SÁRDI Margit, Akadémiai–Balassi.

IMRE Mihály (szerk.)

1981 Szőnyi Benjámín levele Jakob Christoph Beck baseli professzorhoz 1766-ból. *Itk*, 67–72.

1997 *Szőnyi Benjámín és kora. 1717–1794. Tanulmányok Szőnyi Benjámínról.* A Bethlen Gábor Református Gimnázium kiadása, Hódmezővásárhely.

JAKAB Elek

1881 Adatok erdélyi írók névtárához. *MKsz.*, VI. évf., 6. füzet, November-December, p. 299–327.

1884 Ujabb adalék az erdélyi halotti beszédek bibliographiájához. *MKsz.*, IX. évf., 1–6. szám, p. 120–142.

JAKÓ Zsigmond

1976 *Írás, könyv, értelmiség. Tanulmányok Erdély történelméhez.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

1997 Az erdélyi magyar antikvár könyvkereskedelem kezdeteiről. In. BALÁZS Mihály et alii (szerk.): *Művelődési törekvések akorai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére.* Kiadta a József Attila Tudományegyetem Régi magyar irodalom tanszéke, Szeged.

JAUSS, Hans Robert

1980 Irodalomtörténet mint az irodalomtudomány provokációja (1970). BERNÁTH Csilla ford., *Hel*, p. 8–39.

JÉKELY Zoltán

1981 Tséri Verestói György, a XVIII. század erdélyi órátor. In. Uő.: *A Bárány Vére.* Budapest, p. 85–97.

KECSKEMÉTI Gábor és NOVÁKY Hajnalka (szerk.)

1988 *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból.* A szöveget gondozta és a jegyzeteket írta KECSKEMÉTI Gábor, A bevezetőt írta KECSKEMÉTI Gábor és NOVÁKY Hajnalka. Budapest, MTA Irodalomtudományi Intézete, 18.

KECSKEMÉTI Gábor

1992 Domini sumus: Vallási tanítás és nemesi reprezentáció 17. századi halotti beszédek inventiójában. *ItK*, p. 381–398.

1996 (szerk.): *Tarnai Andor- emlékkönyv.* Universitas kiadó, Budapest (Historia Litteraria 2.).

1998 *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században.* Universitas kiadó, Budapest (Historia litteraria 5.).

2003 A korai protestáns homiletika szerepe az európai és hazai irodalmi gondolkodás történetében. In. *ItK*, CVII. évf., 4–5, 367–398.

2007 „A böcsületre kihaladott ékes és mesterséges szóllás, írás”. *A magyarországi retorikai hagyomány a 16–17 század fordulóján.* Universitas Kiadó, Budapest.

KESERŰ Bálint (szerk.)

1971 *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III. Művelődési törekvések a század második felében.* HERPEI János cikkei. Budapest–Szeged.

KESZEG Anna

2009 „Betsesbb értz az arany rozsdá-fészek vasnál”. A rendiség retorikája Gyöngyössi János Korda György felett mondott halottbúcsúztatójában. *Sic Itur ad Astra*, 20. évf., 59. szám, p. 99–116.

2011 *Gyöngyössi János. Szövegek és kontextusok.* Ráció Kiadó, Budapest.

KIBÉDI VARGA Áron

1998 Verestói György és a halotti beszéd. In. Uő.: *Szavak, világok.* Pécs, Jelenkor, p. 197–205.

1998 A halotti beszéd pragmatikája Verestói György kapcsán. In. *A magyar művelődés és a kereszténység.* Jankovics József et alii (szerk.), Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, II, p. 786–793.

KLANICZAY Tibor

1961 *Reneszánsz és barokk. Tanulmányok a régi magyar irodalomról*. Szépirodalmi kiadó, Budapest.

KOSÁRY Domokos

1980 *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1990 Magyarország a 17–18. század fordulóján – a régi és új határán. *Századok*, 124. évf., 1. szám.

1990 *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Háttér Kiadó, Budapest.

KÖBLÖS Zoltán (összeáll.)

1905 *Halotti beszédek az Erdélyi Országos Múzeum és a Kolozsvári Ref. Kollegium Könyvtárában*. Különlenyomat a „Geneológiai Füzetek” 1904. és 1905. évi folyamaiból. Kolozsvár, Nyom. Gámán János Örököse Könyvnyomdájában.

LUKÁCSY Sándor

1991 Magyar haláltáncok. In. *ItK*, 95. évf., 2. szám, p. 111–137.

1993 Szép magyar írásoknak mindeneket gyönyörködtető kertecskéje. Verestói György (1698–1765). In. *Kortárs*, 5, p. 108–111.

1994 *Isten gyertyácskái*. Jelenkor Kiadó, Pécs (Élő Irodalom).

MELTON, J. Gordon

2005 *Encyclopedia of Protestantism* (Encyclopedia of World Religions), Facts on File Publishing.

MICHAELIS, Johann David

1823 *Introduction to the New Testament*. Translated From the Fourth Edition of German, and Considerably Augmented with Notes, and a Dissertation on the Origin & Composition of the Three First Gospels. By Herbert Marsh, D. D. F. R. A. S. Lord Bishop of Peterbrough. Printed for F. C. & J., London.

MONOK István

1996 *Erdélyi könyvesházak III., 1563–1757*. Scriptum Kft., Szeged.

2010 Erdélyi és magyarországi diákok olvasmányai hollandiai diákéveik alatt a korai újkorban. In. *Erdélyi Múzeum*, LXXII. kötet, 1–2. füzet. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása.

M. ZEMPLÉN Jolán

1964 *A magyarországi fizika története a XVIII. században*. Akadémiai kiadó, Budapest.

2000 Fizika az erdélyi kollégiumokban. In. *A magyarországi fizika klasszikus századai. 1590–1890*. GAZDA István szerk. Piliscsaba, p. 88–98.

NÉMETH S. Katalin

1984 Magyar orátor a 18. században: Verestói György. In. *It*, 4, Akadémiai kiadó, Budapest, p. 855–888.

2007 Verestóiról – másként. In: *Kolligátum. Tanulmányok a hetvenéves Bíró Ferenc tiszteletére*. Ráció kiadó, Budapest, p. 314–322.

QUINTILIANUS, Marcus Fabius

2008 *Szónoklattan*. ADAMIK Tamás szerk., Kalligram Kiadó, Pozsony.

Institutio oratoria. Forrás: The Latin Library, <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html> – a hivatkozás 2011. augusztus 21-ei állapotot tükröz.

SIMONYI Károly

1986 *A fizika kultúrtörténete*. 3., átdolgozott kiadás, Gondolat Kiadó, Budapest.

SZABÓ Péter

1989 *A végtisztesség. (A főúri gyászszertartás mint látvány)*. Magvető kiadó, Budapest.
2008 *Jelkép, rítus, udvari kultúra*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.

SZABÓ Zoltán – SZÖRÉNYI László (szerk.)

Kis magyar retorika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997.

SZELESTEI N. László (szerk.)

2005 Régi magyar prédikációk 16–18. század. Egyetemi szöveggyűjtemény. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.

SZILÁGYI Ferenc

1998 Fiziko-teológia a XVIII. századi hazai irodalomban. In. *A magyar művelődés és a kereszténység*. Jankovics József et alii (szerk.), Budapest–Szeged, Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum, II, p. 794–803.

TÖRÖK István

1886 A kolozsvári collegium XVIII. századi tanárainak életrajza. (Verestói György 1728–1764 tanár s később püspök.) In. *Protestáns Közlöny*, 13. p. 122–123.; 14. p. 128–130.

1905 *A Kolozsvári ev. ref. Collegium története*. Kiadja a Collegium előljárósága, Stief Jenő és Társa Könyvnyomó Intézete, Kolozsvár.

TRÓCSÁNYI Zoltán

1941 A XVIII. század magyar könyveinek olvasóközönsége és példányszáma. *MKsz*, 60. év, 3. foly., 1. szám, p. 22–37.

1943 A szépirodalom üldözése. *MKsz*, III. évf., LXVII, Budapest, Kiadja A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára, p. 433–435.

1953 Orosz példa az írástudatlanság csökkentésére 1735-ből. *Nyr*, 146–148.

TURÓCZI–TROSTLER József

1927 Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában. A racionalizmus és irracionizmus küzdelméhez. *Nyr*, LVI. évf., Kiadja a Magyar Nyelvőr Kiadóhivatala, Budapest, p. 6–12.

1961 A mese felfedezése és a magyar mese a XVIII. században. In. *Uó: Magyar irodalom – világirodalom*. Budapest, I. 73–97.

VERESTÓI György

1783 *Holtakkal való barátság*. I–II. darab. Kolozsvár, Nyomt. A' Reform. Kollégium Betüivel, Kaprontzai Ádám által.

VÍGH Árpád

1977 A retorika újjászületése. *Hel*, 1. szám, p. 3–23.

1981 *Retorika és történelem*. Gondolat kiadó, Budapest.

VÖRÖS Imre

1981 Szőnyi Benjámín és a fiziko-teológia. *ItK*, 85. évfolyam, 5–6. szám.

1991 *Természetszemlélet a felvilágosodás kori magyar irodalomban*. Akadémiai kiadó, Budapest.

V. ECSEDY Judit

1999 *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszajtó korában 1473–1800*. Balassi kiadó, Budapest.